

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ, ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
ТА УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ

Л. А. Мартинець

ПЕДАГОГІКА ВИЩОЇ ШКОЛИ

Опорний конспект лекцій

Вінниця
ДонНУ
2019

УДК 378.091(075.8)
М 263

*Рекомендовано кафедрою педагогіки,
фізичного виховання та управління освітою
Донецького національного університету імені Василя Стуса
(протокол № 7 від 19.12.2019 р.)*

Упорядник: *Л. А. Мартинець, д-р пед. наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки, фізичної культури та управління освітою Донецького національного університету імені Василя Стуса.*

Рецензенти: *О. Г. Жданова-Неділько, д-р пед. наук, доцент, професор педагогічної майстерності та менеджменту імені І. А. Зязюна Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.
Н. Л. Черняшук, д-р пед. наук, доцент, завідувач кафедри комп'ютерних технологій та професійної освіти Луцького національного технічного університету.*

Мартинець Л. А.

М 263 Педагогіка вищої школи: опорний конспект лекцій / Л. А. Мартинець. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2019. 40 с.

Опорний конспект лекцій містить матеріали, які розкривають теоретичний доробок педагогіки вищої школи з підходами до організації та здійснення освітнього процесу у закладі вищої освіти.

Для здобувачів вищої освіти, слухачів курсів підвищення кваліфікації.

УДК 378.091(075.8)

© Мартинець Л. А., 2019
© ДонНУ імені Василя Стуса, 2019

ЗМІСТ

Тема 1. Загальні основи педагогіки вищої школи	4
Тема 2. Система вищої освіти в Україні, тенденції та перспективи розвитку	9
Тема 3. Дидактика вищої школи	14
Тема 4. Сучасні технології у вищій освіті.....	24
Тема 5. Основи національного виховання студентської молоді.....	28
Тема 6. Специфіка професійно-педагогічної діяльності викладача вищого навчального закладу	35
Рекомендована література	39

Тема 1. ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

План

1. Предмет, завдання, основні категорії педагогіки вищої школи.
2. Система педагогічних наук, місце у ній педагогіки вищої школи.
3. Методологічна основа сучасної педагогіки вищої школи.
4. Методи наукового педагогічного дослідження.

Ключові поняття: *педагогіка вищої школи, методологія, філософія, метод.*

1. Предмет, завдання, основні категорії педагогіки вищої школи

Педагогіка вищої школи (ПВШ) одночасно є і наукою, і мистецтвом. Як наука ПВШ має свій об'єкт, предмет, мету, завдання, методи дослідження і перспективи розвитку. Враховуючи все це, *педагогіка вищої школи* є наукою про закономірності навчання і виховання студентів, а також їх наукову і професійну підготовку як спеціалістів вищої кваліфікації.

Як мистецтво ПВШ вимагає творчого натхнення і захоплення цією наукою від кожного викладача, а також творчого підходу до застосування теорії на практиці.

ПВШ є теоретичною і прикладною наукою. Як теоретична наука вона відображає причинно-наслідкові відношення і зв'язки у вихованні, навчанні і науковій підготовці майбутніх спеціалістів. ПВШ являє собою систему ідей, що слугують обґрунтуванням і керівництвом до дії; вона також спрямовує роботу вищої школи у напрямі поставленої мети, обирає таку систему дій, яка найкраще задовольнятиме і відповідатиме поставленим цілям.

Як практична наука ПВШ вказує на застосування теоретичних положень, шляхів реалізації законів і закономірностей, принципів у практичній діяльності педагогічних працівників.

Важливим аспектом вивчення першого питання є осягнення категоріально-понятійного апарату навчальної дисципліни. Доцільно звернути увагу на класифікацію, запропоновану В. Галузинським та Б. Євтухом, які поділяють категорії ПВШ на три види:

1. *Методологічні категорії* (педагогічна теорія, педагогічна концепція, педагогічна ідея, педагогічна закономірність, педагогічний принцип).

2. *Процесуальні* (навчання; виховання; освіта; розвиток, формування особистості; навчально-виховний процес тощо).

3. *Суттєві* (мета, завдання і зміст виховання; діяльність (викладача і студента); форми, методи й засоби виховання і навчання; педагогічні технології навчання; самостійна робота студентів тощо).

2. Система педагогічних наук, місце у ній педагогіки вищої школи

Педагогіка є системою наук, до складу якої входять:

- Загальна педагогіка (основи педагогіки, дидактика, теорія виховання, теорія управління освітнім процесом).
- Історія педагогіки.
- Вікова педагогіка (переддошкільна, дошкільна, шкільна).
- Спеціальна педагогіка, або дефектологія (сурдопедагогіка, тифлопедагогіка, олігофренопедагогіка, логопедія).
- Функціональна педагогіка (педагогіка професійної освіти, педагогіка вищої школи, пенітенціарна педагогіка).
- Соціальна педагогіка (агогіка, герогіка, андрагогіка, віктимологія).
- Порівняльна педагогіка.
- Методики викладання окремих дисциплін.

Отже, педагогіка вищої школи є складовою частиною функціональної педагогіки. Загалом така структура сучасної педагогіки відображає ті зв'язки й відносини, які виникли у процесі історичного розвитку педагогічних знань, визначає місце кожної з педагогічних наук, її роль для педагогічної практики.

З іншого боку, заслуговує на увагу аналіз взаємозв'язку педагогіки, і зокрема ПВШ, з такими науками, як психологія, логіка, філософія, соціологія, економіка, кібернетика, історія тощо. Для детальнішого з'ясування ролі педагогіки в системі наук доцільно розглянути модель взаємозв'язків між групами наук, запропоновану науковцем Б. Кедровим.

3. Методологічна основа сучасної педагогіки вищої школи

Методологія – наука про головні підходи, принципи побудови, форми, способи пізнання та зміни навколишнього світу. Як відомо, найбільш загальною основою методології пізнання є філософія, що передбачає існування низки методологій конкретних наук. Має свою методологію і педагогіка.

Загалом предмет методології можна визначити як процес пізнання навчально-виховного процесу, а також визначення принципів побудови, форм, методів і способів пізнання педагогічної діяльності. Методологія вивчає типи і рівні педагогічних досліджень у їхніх взаємозв'язках, співвідношення якісних і кількісних характеристик під час опису процесу навчання й виховання, професійної, спеціальної, морально-психологічної і психологічної підготовки, а також розглядає питання прогнозування шляхів розвитку педагогіки. Важливою функцією методології педагогіки є розвиток її категорій, понять і термінів.

У структурі методології педагогіки виокремлюють чотири рівні: філософський, загально-науковий, конкретно-науковий і технологічний.

Першим рівнем методології є **філософія**. Зміст цього рівня становлять загальні принципи пізнання й категоріальний апарат науки загалом. Методологічні функції виконує вся система філософського знання. Нині співіснують різні філософські вчення (напрями), які водночас є методологією різних наук, зокрема й педагогіки.

Другий рівень – **загальнонаукова методологія**, характерна для більшості наукових дисциплін. Загальнонаукову методологію можна представити системним підходом, який відображає загальний зв'язок і взаємозумовленість явищ і процесів навколишньої дійсності. Він орієнтує дослідника і практика на необхідність трактувати явища життя, соціалізації і професійної підготовки людей як системи, які мають певну будову і свої закони функціонування.

Сутність системного підходу в тому, що відносно самостійні компоненти розглядають не ізольовано, а в їхньому взаємозв'язку, у розвитку й русі. Він дає змогу виявити інтегровані системні властивості та якісні характеристики, що відсутні в складових системних елементах. Предметний, функціональний та історичний аспекти системного підходу вимагають реалізації в єдності таких принципів дослідження, як історизм, конкретність, урахування всебічних зв'язків і розвитку. Цей підхід потребує реалізації принципу єдності педагогічної теорії, експерименту й практики. Педагогічна практика є критерієм істинності наукових знань, положень, що їх розробляють у теорії і частково перевіряють експериментально. Практика стає також джерелом нових фундаментальних проблем освіти. Отже, теорія дає засади для правильних практичних рішень, але глобальні проблеми, завдання, які виникають в освітній практиці, зумовлюють нові питання, що вимагають фундаментальних досліджень.

Третій рівень – **конкретно-наукова методологія**, тобто сукупність методів, принципів дослідження і процедур, які застосовують у тій чи іншій спеціальній науковій дисципліні. На цьому рівні розкривають проблеми, специфічні для наукового пізнання в педагогіці, і питання, висунуті на вищих рівнях методології – як, наприклад, проблеми системного підходу чи моделювання в педагогічних дослідженнях. Системний підхід орієнтує на виокремлення в педагогічній системі, особистості й соціальній групі насамперед інтегрованих інваріантних системоутворюючих зв'язків і відносин. Визначають, що в системі є стійким, а що перемінним, що головним, а що – другорядним. Такий підхід вимагає з'ясувати внесок окремих компонентів-процесів у розвиток особистості чи соціальної групи як системного цілого. З цього погляду він дуже тісно пов'язаний з особистісним підходом, що означає орієнтацію в конструюванні й реалізації педагогічного процесу на особистість як ціль, суб'єкт, результат і головний критерій його ефективності. Цей підхід наполегливо вимагає визнання унікальності осо-

бистості, її інтелектуального й морального потенціалу, права на повагу. Водночас припускає опору в освіті на природний процес саморозвитку задатків і творчого потенціалу особистості, створення для цього відповідних умов. Оскільки діяльність є основою, засобом і вирішальною умовою розвитку особистості й колективу (соціальної групи), то цей факт зумовлює необхідність реалізації в педагогічному дослідженні й практиці тісно пов'язаного з особистісним діяльнісного підходу, який вимагає створення таких умов, щоб людина стала суб'єктом пізнання, діяльності і спілкування. А це, відповідно, вимагає реалізації полісуб'єктного (діалогічного) підходу, який ґрунтується на тому, що сутність людини значно багатша, різноманітніша й складніша, ніж її діяльність. Полісуб'єктний підхід оснований на вірі в позитивний потенціал людини, у її необмежені творчі можливості постійного розвитку й самовдосконалення. Важливо те, що активність людини, її потреби у самовдосконаленні розглядають неізолювано від соціальної групи. Такі властивості розвиваються тільки в умовах взаємин з іншими людьми, сформованих за принципом діалогу.

Діалогічний підхід у єдності з особистісним і діяльнісним становлять сутність методології гуманістичної педагогіки. Водночас згадані вище методологічні принципи реалізують у взаємозв'язку з культурологічним підходом. Культуру розуміють як специфічний спосіб людської діяльності. Як універсальна характеристика діяльності вона ніби задає соціально-гуманістичну програму й визначає спрямованість того чи іншого виду діяльності, її ціннісних типологічних особливостей і результатів. Отже, освоєння особистістю культури припускає освоєння способів творчої діяльності. Людина перебуває в конкретному соціокультурному середовищі, належить до певної етнічної спільноти. У зв'язку з цим культурологічний підхід трансформується в етнопедагогічний. У такій трансформації встановлюється єдність загальнолюдського, національного та індивідуального. Упродовж недавнього часу значення національного елемента у вихованні людей та різних соціальних груп України недооцінювали. Навіть більше, є тенденція ігнорувати багату спадщину української національної культури, зокрема народну педагогіку. Тому завдання педагогів у тому, щоб, з одного боку, вивчати, формувати це середовище, а з іншого – максимально використовувати його виховні можливості. Нині відроджується антропологічний підхід, який уперше розробив та обґрунтував К. Д. Ушинський. Учений розумів його як системне використання відомостей усіх наук про людину як предмет виховання та врахування їх в організації і здійсненні педагогічного процесу. До великого кола антропологічних наук К. Д. Ушинський зарахував анатомію, фізіологію і патологію людини, психологію, логіку, філософію, географію (яка вивчає землю як місце життя людини, людину як мешканця земної кулі), статистику, політичну економію та історію у широкому значенні (історію релігії, цивілізації, філософ-

ських систем, літератури, мистецтв і виховання). У межах усіх цих наук, на думку педагога, викладають, порівнюють і групують факти й ті відносини, у яких виявляються властивості предмета виховання, тобто людини. Якщо педагогіка хоче виховувати людину в усіх аспектах, вона має пізнати також усі її грані. До сфери педагогічних знань необхідно зарахувати історію педагогіки, яка розглядає виховання як суспільне явище, що виникло об'єктивно й проходило суперечливий шлях свого становлення і розвитку. Порівняння численних сучасних систем навчання й виховання, а також тих, які існували раніше, зумовило появу нової галузі знань, яку назвали порівняльною педагогікою. Тепер дедалі частіше в педагогіку проникають ідеї кібернетики – науки про оптимальне управління складними динамічними системами. Використовують прийоми математичного моделювання й методи математико-статистичного опрацювання експериментальних відомостей із застосуванням комп'ютерних технологій. Сформульовані методологічні принципи педагогіки дають змогу, по-перше, виокремити реальні її проблеми і у такий спосіб визначити стратегію та основні способи їхнього розв'язання. По-друге, це дає змогу всебічно проаналізувати сукупність найбільш значущих освітніх проблем та встановити їхню ієрархію. По-третє, розглянуті методологічні принципи дають змогу одержати об'єктивні знання й подолати старі педагогічні стереотипи.

Четвертий рівень – технологічна методологія. Практика навчання й виховання людей, підготовки їх до діяльності, досвід копійки роботи з людиною є джерелом інформації для педагогіки, критерієм істинності її висновків і рекомендацій. Саме технологічна методологія розкриває методику й технологію дослідження, тобто набір процедур, які забезпечують одержання достовірного емпіричного матеріалу та його первинне опрацювання. Отримані результати можна залучати до масиву наукового знання. Отож, на цьому рівні методологічне знання має чіткий нормативний характер. Наприкінці зазначимо, що всі рівні методології утворюють складну систему, у межах якої між ними існує певна ієрархічність. Філософський рівень постає як змістове підґрунтя будь-якого методологічного знання, визначаючи світоглядні підходи до процесу пізнання й перетворення дійсності в умовах функціонування різних соціальних груп.

4. Методи наукового педагогічного дослідження

Метод наукового педагогічного дослідження – це спосіб здобуття, виявлення достовірних, переконливих фактів про реальну педагогічну дійсність, знань про наявні між її явищами зв'язки і залежності, про закономірні тенденції їхнього розвитку, узагальнення здобутих знань та їхньої оцінки. Система методів наукового педагогічного дослідження складається з власне педагогічних, а

також методів, запозичених педагогікою з інших наук (філософії, соціології, історії, психології, фізіології тощо). Різноманітні методи педагогічного дослідження можна поділити на три основні групи:

1. Емпіричні методи педагогічного дослідження (спостереження, опитування (бесіда, інтерв'ю, анкетування), тестування, рейтинг, вивчення продуктів діяльності досліджуваних (письмових, творчих, графічних, контрольних) робіт, вивчення й узагальнення педагогічного досвіду, педагогічний експеримент).

2. Теоретичні методи педагогічного дослідження (метод вивчення наукової літератури; метод вивчення нормативних та інструктивно-методичних документів; метод аналізу шкільної (вузівської), вчительської й учнівської документації; складання бібліографії; реферування; конспектування; анотування; цитування; історико-генетичний метод; метод моделювання; а також такі розумові процедури логічного мислення, як аналіз, синтез, класифікація, типологізація, абстрагування, порівняння, узагальнення тощо).

3. Метод математичної статистики (реєстрація, ранжування, шкалювання тощо).

У сучасних педагогічних дослідженнях здебільшого переважає комплексний підхід до вибору і використання методів. Це забезпечує можливість одержання достовірних переконливих результатів.

Тема 2. СИСТЕМА ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

План

1. Вища освіта в Україні, її основні принципи і завдання.
2. Тенденції та перспективи розвитку вищої освіти на Європейському просторі.
3. Організаційно-правове забезпечення вищої освіти.

Ключові поняття: *принципи освіти, тенденції розвитку освіти, освіта.*

1. Вища освіта в Україні, її основні принципи і завдання

Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями.

Освіта в Україні ґрунтується на засадах гуманізму, демократії, національної свідомості, взаємоповаги між націями і народами.

Основні принципи освіти в Україні такі:

- доступність для кожного громадянина всіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою;
- рівність умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку;
- гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей;
- органічний зв'язок зі світовою та національною історією, культурою, традиціями;
- незалежність освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій;
- науковий, світський характер освіти;
- інтеграція з наукою і виробництвом;
- взаємозв'язок з освітою інших країн;
- гнучкість і прогностичність системи освіти;
- єдність і наступність системи освіти;
- безперервність і різноманітність освіти;
- поєднання державного управління і громадського самоврядування в освіті.

Основні напрями діяльності вищого закладу освіти такі:

- підготовка фахівців різних ступенів освіти;
- підготовка та атестація наукових, науково-педагогічних кадрів;
- науково-дослідна робота;
- спеціалізація, підвищення кваліфікації, перепідготовка кадрів;
- культурно-освітня, методична, видавнича, фінансово-господарська, виробничо-комерційна робота;
- здійснення зовнішніх зв'язків тощо.

Головні завдання вищого закладу освіти такі:

- провадження освітньої діяльності, яка включає навчальну, виховну, наукову, культурну, методичну діяльність;
- забезпечення умов для оволодіння системою знань про людину, природу і суспільство; формування соціально зрілої, творчої особистості; виховання морально, психічно і фізично здорового покоління громадян; формування громадянської позиції, патріотизму, власної гідності, готовності до трудової діяльності, відповідальності за свою долю, долю суспільства, держави і людства; забезпечення високих етичних норм, атмосфери доброзичливості і взаємної поваги в стосунках між працівниками, викладачами та студентами;

- забезпечення набуття студентами знань з певної галузі наук та підготовка їх до професійної діяльності;
- забезпечення виконання умов державного контракту та інших угод на підготовку фахівців з вищою освітою;
- проведення наукових досліджень або творчої, мистецької діяльності як основи підготовки майбутніх фахівців та науково-технічного і культурного розвитку держави;
- підготовка молоді для самостійної наукової, викладацької або мистецької діяльності;
- інформування абітурієнтів і студентів про ситуацію, що склалася на ринку зайнятості;
- перепідготовка та підвищення кваліфікації кадрів; просвітницька діяльність.

Сучасна система освіти в Україні перебуває в стані, що не задовольняє вимог, які постають в умовах розбудови української державності, культурного та духовного відродження українського народу. Це виявляється передусім у невідповідності освіти запитам особистості, суспільним потребам та світовим досягненням людства; у зміцненні соціального престижу освіченості та інтелектуальної діяльності; у спотворенні цілей та функцій освіти; бюрократизації всіх ланок освітньої системи.

2. Тенденції та перспективи розвитку вищої освіти на Європейському просторі

Під *тенденціями розвитку освіти* розуміють напрями її еволюції, що зумовлюються впливом як зовнішніх, так і внутрішніх чинників.

У 90-і р. минулого сторіччя відбулися глобальні економічні, політичні, соціальні процеси величезної перетворюючої сили, які мали вплив на освіту, її якісні характеристики. Після ліквідації розколу світу на дві протилежні системи у світі, особливо в Європі, відбулися кардинальні перестановка сил і переоцінка цінностей, внаслідок чого стереотипи, які існували десятиліттями (аж до 90-х рр.) щодо проблем ціннісних орієнтацій, освіти, міжнародних економічних відносин, віджили своє.

Аналізуючи динаміку наукової та суспільної думки щодо основних тенденцій розвитку європейської вищої освіти, варто відзначити дослідження вітчизняних вчених А. Алексюка, Н. Бідюк, В. Козакова, К. Корсака, А. Лігоцького, О. Матвієнко, С. Романової, вагомі розробки А. Сбруєвої, Г. Артемчука, Т. Фінікова, О. Навроцького, О. Сидоренка, В. Шейко, Б. Головка, І. Шемприх, І. Фегерлина і Б. Шестедт. Сучасні питання розвитку вищої освіти продовжують розробляти українські та зарубіжні компаративісти – Р. Беланова, Н. Воскресен-

ська, Г. Єгоров, О. Михайличенко, В. Пронніков, І. Тараненко, О. Третяк, Т. Дай, Т. Кайго, А. Келлі, К. Лайсвуд, Д. Лоутон, Т. Моу, С. Парсонс, Д. Харгривз, Дж. Чаб та інші вчені.

З'ясування феноменології, генезису, функцій, компонентного складу і структури, типології освіти дало можливість ученим створити необхідну теоретичну базу для визначення освітніх тенденцій, сформулювати та системно подати основні тенденції подальшої еволюції освітньої сфери, встановити її багатовимірний екстенсивно-інтенсивний, кількісно-якісний характер розвитку, зростання значення для суспільства й окремих її індивідів. Теоретичне обґрунтування тенденцій базується на тому, що розвиток освітньої системи здійснюється у напрямках, які забезпечують поліпшення виконання нею своїх функцій. Адже згідно з теорією функціональних систем останні йдуть на будь-які удосконалення, перебудови, збурення заради реалізації свого призначення. Тому тенденції освіти щонайперше обумовлюються її функціями, реалізація яких може мати сприятливі або несприятливі зовнішні соціально-культурні умови.

Переважає більшість дослідників до основних тенденцій розвитку вищої освіти відносять глобалізацію, інтеграцію, інтернаціоналізацію, демократизацію, неперервність, гуманізацію, гуманітаризацію, навчання упродовж життя, відкритість освіти, автономізацію освіти.

На розвиток системи вищої освіти впливають також такі фактори, які можна вважати глобальними:

- глобалізація соціально-економічних процесів і пов'язана з нею інтернаціоналізація ринку освітніх послуг;
- розвиток інноваційних освітніх технологій;
- лібералізація адміністративного управління освітою з боку держави;
- дефіцит державних ресурсів, необхідних для підтримки й розвитку системи вищої освіти.

Виділені тенденції світового розвитку визначають взаємопов'язані тенденції у сфері вищої освіти: підвищення освітнього рівня населення; інтернаціоналізацію вищої освіти; активний розвиток самоуправління ЗВО – їхню автономію.

Загальними для формування європейського освітнього простору можна вважати такі вимоги:

- значне підвищення конкурентоспроможності європейської освіти, освітніх послуг і вузів;
- поглиблення навчального і наукового співробітництва та їх координація, розширення мобільності студентів, викладачів, адміністративного персоналу європейських вузів;
- ріст якості європейської освіти і можливості працевлаштування випускників в умовах відкритого ринку праці.

Означені загальні тенденції спричинюють такі закономірності її розвитку:

- глобалізація, інтернаціоналізація та відкритість системи освіти;
- перетворення елітарної вищої освіти на загальну масову;
- кількісне зростання контингенту студентів та їхня мобільності;
- подовження тривалості обов'язкової освіти;
- збільшення віку тих, хто здобуває вищу освіту;
- зростання кількості працівників сфери вищої освіти;
- зростання вартості та видатків на вищу освіту;
- ускладнення структури вищої освіти та урізноманітнення мережі ВНЗ;
- збільшення та зростання ролі сектора недержавної вищої освіти;
- диверсифікація фінансування вищої освіти;
- децентралізація системи управління вищою освітою;
- міграція професорсько-викладацького складу і «витік інтелекту» в розвинуті країни;
- розширення впливу англо-американської системи вищої освіти;
- домінування англійської мови в фундаментальних наукових дослідженнях;
- професіоналізація вищої освіти;
- розробка механізмів забезпечення якості освіти;
- освіта упродовж всього життя;
- інформатизація (комп'ютеризація) освіти;
- розвиток дистанційної освіти;
- широке впровадження методів інноваційного і розвивального навчання, орієнтованих на розвиток творчого потенціалу особистості;
- впровадження у вищій освіті багатоступеневої системи підготовки фахівців;
- полегшення доступу до якісної освіти для широких верств населення шляхом розвитку систем дистанційної освіти на основі сучасних інформаційних і телекомунікаційних технологій.

3. Організаційно-правове забезпечення вищої освіти

Відповідно до п. 7 ст. 1 Закону України «Про вищу освіту» заклад вищої освіти – окремих вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та / або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей.

Важливе значення в опануванні методологічних засад функціонування вищих навчальних закладів матиме аналіз положень Закону України «Про вищу освіту»,

який визначає мету та головні завдання діяльності ЗВО. Водночас варто розмежовувати поняття «завдання» та «напрями діяльності (функції)» вищих навчальних закладів.

Створення, реорганізація та ліквідація ЗВО регулюються Законом України «Про вищу освіту» (ст. 31).

Головними структурними підрозділами ВО є: кафедра, факультет, філія, бібліотека тощо (ст. 33 ЗУ «Про вищу освіту»). Також як структурні підрозділи ЗВО можуть створюватися навчально-наукові, навчально-науково-виробничі й науково-дослідні центри (комплекси, інститути). Для вирішення поточних питань діяльності ЗВО створюються робочі органи (ст. 38): ректорат, деканати, приймальна комісія, компетенція яких визначається ректором відповідно до статуту ЗВО.

Питання управління вищим навчальним закладом регулюється розділом VII Закону України «Про вищу освіту». Необхідно знати повноваження керівника ЗВО (ректора (президента), начальника, директора), розглянути компетенцію вченої ради та наглядової ради національного ЗВО, визначити порядок діяльності органів громадського самоврядування, зокрема й органів студентського самоврядування.

Законом України «Про вищу освіту» передбачене право закладу вищої освіти самостійно визначати форми навчання та види організації навчально-виховного процесу, самостійно розробляти та запроваджувати власні програми наукової та науково-виробничої діяльності, удосконалювати та актуалізувати організаційну структуру, створюючи певні структурні підрозділи (інститути, коледжі, технікуми, факультети, відділення, філії тощо).

Тема 3. ДИДАКТИКА ВИЩОЇ ШКОЛИ

План

1. Предмет і об'єкт дидактики вищої школи.
2. Зміст освіти у вищій школі. Принципи навчання.
3. Методи і засоби навчання у вищій школі.
4. Організаційні форми роботи у вищому навчальному закладі.
5. Контроль за навчально-пізнавальною діяльністю студентів: етапи, види, форми.

Ключові поняття: *дидактика, об'єкт дидактики, предмет дидактики, зміст освіти, навчальний план, навчальна програма, підручник, навчальний посібник, принципи навчання, методи навчання, засіб навчання, форми організації навчання, контроль.*

1. Предмет і об'єкт дидактики вищої школи

Вивчення основ дидактики вищої школи вимагає з'ясування аспірантом змісту поняття «дидактика». Термін «дидактика» походить з гр. «didaktikas» – повчаю та «didasko» – вивчаю. Вперше ввів його у науковий обіг німецький педагог Вольфганг Ратке. У такому значенні вживав це поняття і великий чеський педагог Ян Амос Коменський.

У сучасному розумінні дидактика представляє важливу галузь наукового знання, яка вивчає і досліджує проблеми освіти і навчання. На відміну від загальної дидактики, яка у своїх дослідженнях передусім орієнтована на загальноосвітню школу, дидактика вищої школи ставить на наукову основу вирішення таких проблем:

1. Обґрунтування специфічних цілей вищої освіти.
2. Обґрунтування соціальних функцій вищої школи.
3. Обґрунтування змісту освіти.
4. Наукове обґрунтування способів конструювання педагогічного процесу у вищій школі і здійснення навчальної діяльності.
5. Визначення оптимальних шляхів, вибір змісту, методів, форм, технологій навчання.

Об'єктом дидактики вищої школи є навчальний процес у вищих навчальних закладах. Оскільки сучасний етап розвитку людства вимагає неперервної освіти людини впродовж життя, а вища освіта стає доступною для кожного, зона дії дидактики значно розширюється й охоплює проблеми також навчання людей зрілого віку (від 20 років і старше).

Предметом дидактики вищої школи є визначення мети і завдань навчання у ЗВО, окреслення змісту освіти, виявлення закономірностей процесу навчання, обґрунтування принципів і правил навчання, розробка форм, методів і прийомів навчання у ЗВО, визначення матеріальних засобів навчання у вищій школі.

2. Зміст освіти у вищій школі. Принципи навчання

Важливим питанням, що перебуває у сфері компетенції дидактики, є зміст освіти. *Зміст освіти* – система наукових знань, практичних умінь і навичок, засвоєння і набуття яких закладає основи для розвитку і формування особистості. Зміст освіти містить нормативний та вибірково-компонентний, суть яких необхідно розглянути аспірантам. Зауважимо, що зміст освіти на кожному етапі розвитку людства залежить від багатьох об'єктивних (потреби суспільства у розвитку людини, науки та техніки, економіки) та суб'єктивних чинників (специфіка системи народної освіти певної країни, відведений на освіту час, завдання суспільства і держави в галузі політики, економіки і виховання, методологічні позиції вчених тощо). Зміст освіти постійно модернізується відповідно до потреб часу.

Необхідно наголосити, що в сучасному світі одним із головних напрямів якісної перебудови освітньої системи є перехід від концепції підтримуючого до концепції випереджаючого навчання, орієнтованого на майбутнє – такі умови життя і професійної діяльності, в яких випускник опиниться після закінчення навчання.

Зміст освіти закріплюється державними документами та навчально-методичними комплексами. Це навчальні плани, навчальні програми, підручники, посібники.

Навчальний план – основний нормативний документ (стандарт) вищого навчального закладу, що складається на підставі освітньо-професійної програми і структурно-логічної схеми підготовки фахівців та визначає організацію їх навчальної діяльності. Навчальним планом охоплено: графік процесу навчання; перелік та обсяг навчальних дисциплін; послідовність їх вивчення; конкретні форми проведення занять (лекції, семінари, лабораторні тощо) та їхній обсяг; форми проведення підсумкового контролю (екзамен, залік, диференційований залік); порядок проведення практик, їхні види; обсяг часу, відведеного на самостійну роботу студентів; кількість курсових робіт, які виконує студент за період навчання; зміст і форми державної атестації.

Навчальний план складають провідні викладачі, зазвичай декани факультетів, завідувачі кафедр. Затверджується навчальний план керівником вищого навчального закладу і скріплюється відповідними печатками.

Навчальна програма – державний документ, в якому визначено зміст освіти з окремої навчальної дисципліни з виділенням розділів, тем, кількості годин на їх опрацювання. Навчальні програми є базовими з основних дисциплін з урахуванням державних стандартів та освітніх програм. На їхній основі кафедри вищих навчальних закладів розробляють робочі навчальні програми, які затверджуються кафедрами, радами факультетів та вченими радами вищих навчальних закладів. Робочі навчальні програми обов'язкові для виконання викладачами.

У підготовці навчальних програм треба ретельно дотримуватися вимог наступності між змістом освіти в загальноосвітніх навчально-виховних закладах, а також ступенями підготовки фахівців у рамках вищої школи – молодших бакалаврів, бакалаврів, магістрів.

Навчальна програма є базовим документом при підготовці підручників і навчальних посібників для вищої школи.

Підручник – це навчальна книга, в якій розкривається зміст навчального матеріалу з конкретної дисципліни відповідно до вимог чинної програми. За словами І. Лернера, «підручник становить матеріалізований носій змісту освіти й водночас є організатором процесу засвоєння цього змісту...».

Навчальний посібник – це навчальна книга, в якій розкривається зміст навчального матеріалу з окремих аспектів програми, а також подається додатковий

матеріал для формування в студентів умінь і навичок. Якщо для загальноосвітніх навчально-виховних закладів готують переважно підручники, де чітко визначені параметри щодо змісту освіти, то у вищих навчальних закладах більш поширені навчальні посібники. Це дає змогу викладачам і студентам значно розширювати діапазон пізнавальної діяльності, залучати додаткові наукові джерела, особливо ті, в яких подається нова наукова інформація.

Принципи навчання – це вихідні положення теорії навчання, вони виступають своєрідним загальним орієнтиром для визначення змісту, засобів, форм і методів організації навчання у вищій школі. ПВШ оперує такими принципами:

- Науковості навчання, його зв'язку з практикою.
- Доступності навчання і поєднання абстрактності мислення з наочністю викладання.
- Демократизму і гуманізму навчального процесу, його орієнтація на загальнолюдські й національні духовні цінності.
- Активності і самостійності студентів у навчанні.
- Систематичності і послідовності навчання.
- Свідомості навчання.
- Ґрунтовності навчання.
- Індивідуалізації навчання.
- Професійного спрямування навчально-виховного процесу.
- Єдності освітніх, розвивальних і виховних функцій навчання.
- Незалежності навчального процесу від втручання будь-яких політичних партій, інших громадських і релігійних організацій.

3. Методи і засоби навчання у вищій школі

У вищій школі використовуються специфічні методи навчання. **Методи навчання** – це засоби взаємопов'язаної діяльності викладача і студента, спрямованої на вирішення завдань навчання, виховання і розвитку. Головними особливостями методів навчання у ВНЗ є те, що вони: 1) набагато більше, ніж шкільні, зближені з методами самої науки; 2) бінарні (тотожні окремим формам організації навчального процесу).

За традиційними підходами до класифікації методи навчання розподіляється:

за джерелами набуття знань: словесні, наочні, практичні (С. Петровський, Е. Талант);

за характером логіки пізнання: аналітичні, синтетичні, аналітико-синтетичні, індуктивні, дедуктивні, традуктивні;

за рівнем самостійної розумової діяльності: проблемний, частково-пошуковий, дослідницький;

за основними дидактичними завданнями: методи оволодіння знаннями, методи формування умінь і навичок, застосування здобутих знань, умінь і навичок (М. Данилов, Б. Єсіпов);

за характером пізнавальної діяльності: пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, проблемного викладу, частково-пошукові, дослідницькі методи (М. Скаткін, І. Лернер);

за бінарною класифікацією: методи викладання (інформаційно-повідомлювальний, пояснювальний, інструктивно-практичний, пояснювально-спонукальний); методи учіння (виконавський, репродуктивний, продуктивно-практичний, частково-пошуковий, пошуковий) (М. Махмутов).

Дослідник педагогіки Ю. Бабанський пропонує власну класифікацію методів навчання:

а) методи організації і здійснення навчально-пізнавальної діяльності (пояснення, інструктаж, розповідь, лекція, бесіда, робота з підручником; ілюстрування, демонстрування, самостійне спостереження, вправи, лабораторні, практичні і дослідні роботи);

б) методи стимулювання навчальної діяльності (навчальна дискусія, забезпечення успіху в навчанні, пізнавальні ігри, створення ситуації інтересу у процесі викладання, створення ситуації новизни, опора на життєвий досвід студента; стимулювання обов'язку і відповідальності в навчанні);

в) методи контролю і самоконтролю у навчанні (усний, письмовий, тестовий, графічний, програмований, самоконтроль і самооцінка).

Успішність процесу навчання, ефективність використання в ньому різних методів і форм навчання значною мірою залежить від вдалого вибору засобів навчання.

Засіб навчання – сукупність предметів, ідей, явищ і способів дій, які забезпечують реалізацію навчально-виховного процесу.

Найважливішим засобом навчання є **слово викладача**, за допомогою якого він організовує засвоєння знань студентами, формує у них відповідні уміння та навички. Викладаючи новий матеріал, він спонукає до роздумів над ним, його осмислення і усвідомлення.

Важливим засобом навчання є **підручник**, за допомогою якого студент відновлює в пам'яті, повторює та закріплює здобуті на заняттях знання, виконує різні види самостійної роботи.

Інші засоби навчання виконують різноманітні функції:

– *замінюють викладача як джерело знань* (кінофільми, магнітофон, навчальні пристрої тощо);

– *конкретизують, уточнюють, поглиблюють відомості*, які повідомляє викладач (картини, карти, таблиці та інший наочний матеріал);

- є *прямими об'єктами вивчення, дослідження* (машини, прилади, хімічні речовини, об'єкти живої природи);
- *виступають «посередниками» між студентом і природою* або виробництвом у тих випадках, коли їх безпосереднє вивчення неможливе або утруднене (препарати, моделі, колекції, гербарії тощо);
- *формують у студентів навчальні та професійні уміння та навички* (прилади, інструменти тощо);
- є *символічними (знаковими) засобами* (історичні та географічні карти, технічні креслення, графіки, діаграми тощо).

Необхідними чинниками, що сприяють успішному засвоєнню знань, є **технічні засоби навчання (ТЗН)**. До них належать:

- дидактична техніка (кінопроектори, діапроектори, відеомагнітофони, телевізори, електрофони, комп'ютери);
- екранні посібники статичної проекції (діафільми, діапозитиви, транспаранти, дидактичні матеріали для епіпроекції);
- посібники динамічної проекції (кінофільми, кінофрагменти тощо);
- фонопосібники (магнітофонні записи, відеозаписи, радіо- і телепередачі).

Інформаційні ТЗН з огляду на те, які органи чуття задіяні для сприймання навчальної інформації, поділяють на:

- аудійовані (слух);
- візуальні (зір).

Найзручнішими є аудіовізуальні (слухо-зорові), тобто ті за яких показ зображення супроводжується текстом, а звуковий ряд – відповідними ілюстраціями.

Ефективнішими та доцільнішими нині є технічні засоби навчання широкого призначення – відеотехнічні і проекційні.

4. Організаційні форми роботи у вищому навчальному закладі

У ЗВО функціонують різноманітні **форми організації навчання**: лекції, практичні заняття та їх різновиди (семінари, лабораторні роботи, практикуми), науково-дослідні роботи студентів, самостійна та індивідуальна робота, навчальна і виробнича практика.

Упродовж усієї історії вищої школи провідною організаційною формою і методом навчання є **лекція**. З неї починається перше знайомство студента з навчальною дисципліною, саме лекція закладає підвалини наукових знань.

Водночас варто звертати увагу на типові недоліки і переваги лекції у вищій школі, детальніше розглянути основні види лекцій (*вступну, тематичну, настановчу, оглядову, заключну*) та вимоги до кожного виду.

Також необхідно усвідомити, що лекція – найважча форма роботи для викладача, оскільки лектор завжди виступає в кількох ролях: оратора, вченого, педагога, психолога.

Процес навчання у вищій школі передбачає **практичні заняття**, які мають за мету поглиблене вивчення дисципліни. До практичних занять належать лабораторні роботи, семінарські заняття і практикуми. Структура практичних занять здебільшого однакова:

- вступ викладача;
- відповіді на запитання студентів;
- практична частина як планова;
- заключне слово викладача.

Характеризуючи особливості практичних занять, варто зазначити, що існують дві форми їх проведення: *фронтальна* та *індивідуальна*.

Найпоширенішим у вищій школі видом практичного заняття є **семінар**. Відповідно до завдань і змісту в сучасній вищій школі поширені семінарські заняття трьох типів: *протосемінар*, *власне семінар*, *спеціальний семінар*.

Важливим компонентом навчальної діяльності у ЗВО є самостійна робота. Причому в останнє десятиліття її роль у навчальному процесі стрімко зростає. Це зумовлене тим, що в сучасному світі вища освіта стає обов'язковим етапом в житті людини і кожен повинен навчитися самостійно здобувати знання упродовж життя.

Самостійна робота студента (СРС) – це навчальна діяльність студента, яка планується, виконується за завданням, методичним керівництвом і контролем викладача. СРС формує навички самостійної діяльності загалом, що є конче необхідним у будь-якій професійній діяльності, виробляє здатність самостійно приймати відповідальні рішення, знаходити оптимальний вихід зі складних ситуацій.

Основні способи класифікацій СРС за різними критеріями:

- з огляду на місце і час проведення, характер керівництва СРС з боку викладача;
- за видами діяльності;
- за рівнями мотивації тощо.

Практика студентів є обов'язковою складовою частиною процесу підготовки фахівців у вищих навчальних закладах і проводиться на оснащених відповідним чином базах практики вищих навчальних закладів, а також на сучасних підприємствах і в організаціях різних галузей господарства, освіти, охорони здоров'я, культури, торгівлі та державного управління. Згідно з навчальними планами вищих навчальних закладів терміни фахової практики становлять 20–25 %

усього навчального часу. Організація практичної підготовки студентів регламентується Положеннями про проведення практики студентів вищих навчальних закладів.

Форми організації навчання: навчальна і виробнича практика.

Основні види практик: навчальна, технологічна, експлуатаційна, конструкторська, ознайомча, економічна, педагогічна, науково-дослідна тощо.

Етапи практики: навчальна, навчально-виробнича, виробнича, переддипломна.

Після закінчення практики студенти складають і здають звіти про виконання програми практики. До звіту додають різноманітні технічні матеріали: рисунки, креслення, фотографії, схеми, таблиці, зразки матеріалів, виробів тощо. Керівник практики перевіряє звіт, після чого практикант складає залік, найчастіше у формі захисту звіту в присутності комісії за місцем практики або у вищому навчальному закладі. Залік оцінюється за чотирибальною системою (відмінно, добре, задовільно, незадовільно), водночас враховується характеристика й оцінка роботи студента керівником практики від підприємства. У разі незадовільної оцінки виробничої практики призначається повторне її проходження в індивідуальному порядку.

Усі види практики починаються настановчими конференціями, на яких відповідальний за практику викладач і представники кафедр роз'яснюють студентам завдання практики, графік і об'єкти її проведення, розподіл за ними груп студентів і закріплення консультантів-представників кафедр і виробництва. Завершується практика також конференцією, на якій студенти обмінюються досвідом. Керівники практики, представники кафедр і виробництва вказують на шляхи вдосконалення її проходження і професійної підготовки студентів.

5. Контроль за навчально-пізнавальною діяльністю студентів: етапи, види, форми

Важливою складовою навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі є контроль за навчально-пізнавальною діяльністю студентів. Без нього неможливо правильно і чітко організувати навчальний процес, забезпечити його ефективність. Перевірка й оцінювання знань студентів сприяють активізації їхньої пізнавальної діяльності, ґрунтовному засвоєнню знань, формуванню професійних умінь і навичок.

Контроль виконує такі функції:

1) освітню (навчальну): контроль сприяє поглибленню, розширенню, вдосконаленню знань студентів. Студент, який відповідає перед усією групою, повторює вивчене, виконує практичні завдання, закріплюючи знання, вміння і навички,

краще усвідомлює навчальний матеріал. Слухаючи відповідь товариша, студенти звіряють із нею свої знання, ставлять запитання, доповнюють її, що сприяє поглибленню і систематизації їхніх знань. Окрім того, відбувається зворотний зв'язок у навчанні;

2) діагностичну: виявлення знань, умінь і навичок студентів, а також наявних у них недоліків, з'ясування їх причини і віднайдення шляхів усунення;

3) стимулюючу: схвалення успіхів сприяє розвитку у молодій людини мотивів до навчання, до систематичної праці, кращих результатів;

4) розвивальну: розвивається логічне мислення студентів, зокрема вміння аналізувати і синтезувати, порівнювати й узагальнювати, абстрагувати й конкретизувати, класифікувати й систематизувати, а також мовлення, увага, уява, пам'ять тощо;

5) управлінську (прогностично-методичну): у процесі контролю визначається стан успішності студентів, що дає змогу запобігти неуспішності або подолати її. Викладач коригує і власну діяльність: змінює методику викладання, вдосконалює навчальну діяльність студентів;

6) виховну: очікування перевірки спонукає студента регулярно готуватися до занять; перевірка й оцінювання знань допомагають студентові самому оцінювати свої знання і здібності, що сприяє формуванню позитивного ставлення до навчання; виховання моральних якостей, адекватної самооцінки, дисциплінованості, самостійності, почуття відповідальності;

7) оцінювальну: передбачає зіставлення виявленого рівня знань, умінь і навичок з вимогами навчальної програми, що забезпечує об'єктивне оцінювання, сприяє кращому навчанню;

8) самооцінювальну: студенти в процесі навчання розвивають вміння самостійно оцінювати власні досягнення, можливості, життєві перспективи, недоліки та проблеми, що є важливою складовою самостійного навчання і самоактуалізації особистості.

Етапи контролю

1. Стандартизація цілей навчальних моделей, норм оцінювання майбутньої діяльності.

2. Вимірювання фактичного стану результатів роботи.

3. Порівняння стандарту і фактичного стану.

4. Оцінювання. Передбачає інтерпретацію результатів навчання.

5. Відмітка. Формалізація навчання в балах відповідної шкали (5-ти чи 100-бальна)

6. Корекція у процесі навчання.

Види контролю

За призначенням і характером контроль поділяють на попередній, поточний, періодичний, підсумковий, взаємоконтроль, самоконтроль.

Попередній контроль проводять, щоб визначити рівень підготовленості студентів на початку нового навчального року чи періоду. Результати цього контролю суттєво впливають на з'ясування початкової ситуації для подальшої організації навчального процесу у вищому навчальному закладі, конкретизування, оптимізації та більш цілеспрямованого визначення його змістового компонента, обґрунтування послідовності опрацювання розділів і частин навчальних предметів, визначення основних методів, форм і засобів його проведення тощо.

Поточний контроль застосовують для перевірки й окремих студентів, і академічних груп здебільшого у повсякденній навчальній діяльності, насамперед, на планових заняттях. Педагог систематично спостерігає за навчальною роботою студентів, перевіряє рівень опанування програмного матеріалу, формування практичних навичок та вмінь, їхньої міцності, а також виставляє відповідні оцінки за усні відповіді, контрольні роботи, практичне виконання певних нормативів, передбачених збірниками нормативів і програмою навчальних дисциплін.

Поточний контроль має виховний характер, бо спрямований на стимулювання у студентів прагнення систематично самостійно працювати над навчальним матеріалом, підвищувати свій рівень знань, а також на вдосконалення педагогічної майстерності викладача.

Періодичний контроль має системний, плановий і цілеспрямований характер. Він полягає у визначенні рівня та обсягу оволодіння знаннями, навичками і вміннями наприкінці тижня, місяця, кварталу, півріччя, навчального року. Цей контроль здійснюють і у процесі планових занять (навчань), і в спеціально відведений резервний час.

Підсумковий контроль спрямовано на визначення рівня реалізації завдань, сформульованих у навчальних програмах, планах підготовки та в інших документах, які регламентують навчально-виховний процес. Він охоплює і теоретичну, і практичну підготовку студентів, проводять його зазвичай наприкінці зимового й літнього періодів навчання, під час спеціальних заходів перевірки.

Безумовно, існує встановлений порядок виконання контролю, який визначено директивами, наказами, спеціальними інструкціями, порадами і методичними вказівками.

У навчально-виховному процесі діє взаємоконтроль у формі порад, консультацій, обміну досвідом, допомоги найкращих студентів тим, які відстають у навчанні.

Важливим засобом контролю є самоконтроль який реалізує на практиці принципи активності і свідомості, міцності знань, навичок і вмінь студентів.

Розрізняють дві форми самоконтролю: індивідуальна і групова. У разі індивідуальної форми контролю студент самостійно визначає ступінь опанування професійними знаннями, навичками та вміннями. Груповий самоконтроль передбачає оцінку власної навчальної діяльності та досягнутих успіхів, а також визначення недоліків, обґрунтування шляхів їх подолання.

Форми контролю

До основних форм організації перевірки знань, навичок і вмінь, окрім самоконтролю, належать індивідуальна, фронтальна і групова перевірки.

Мета індивідуальної перевірки – визначити, на якому рівні кожен студент оволодів сукупністю знань, навичок і вмінь, розвитком професійних якостей, а також визначити основні недоліки й шляхи їх усунення.

Фронтальну перевірку застосовують, щоб за відносно короткий термін часу з'ясувати рівень опанування програмного матеріалу. Педагог готує з певної теми короткі запитання, які він задає студентам, і вимагає коротких відповідей на них з місця. Наприклад, фронтальна письмова робота.

Групова перевірка спрямована на з'ясування рівня колективних дій, злагоженості й згуртованості під час виконання завдань.

Інколи виправдовує себе комбінована перевірка – поєднання зазначених вище форм.

Тема 4. СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИЩІЙ ОСВІТІ

План

1. Сутність педагогічної інноватики.
2. Інтерактивне навчання. Структура та процес ділової гри.
3. Ігрові технології у вищій школі.
4. Методика використання інформаційних технологій навчання: дистанційне навчання; комп'ютерні засоби професійно-педагогічної комунікації.

Ключові поняття: *інноватика, педагогічна технологія, навчальна технологія, інтерактивне навчання, ігрові технології, дистанційна освіта, інформаційні (комп'ютерні) технології навчання.*

1. Сутність педагогічної інноватики

Останнім часом у практику роботи вищої школи стрімко входять освітні інформаційні технології, які дають змогу якомога краще адаптувати освіту до вимог сучасного суспільства. В науці й освіті дедалі більшого поширення набуває поняття «педагогічна технологія».

Пристаючи до розгляду першого питання, необхідно наголосити, що поняття «педагогічна технологія» відоме з 20-х рр. ХХ ст. Воно було предметом дослідження багатьох вчених і вже з самого початку трактувалося по-різному. Інколи – як сукупність прийомів і засобів, спрямованих на чітку й ефективну організацію навчальних занять, що нагадує виробничу технологію; інколи – як уміння оперувати навчальним і лабораторним обладнанням, використовувати наочні посібники.

У психолого-педагогічній літературі поряд з поняттям «педагогічна технологія» використовувалися й інші варіанти – «технологія навчання», «освітні технології», «технології в навчанні», «технології в освіті», причому часто вони ототожнювалися. Втім, розвиток педагогічної науки, комп'ютеризація навчання сприяли остаточному розмежуванню цих понять. У 70–80-х рр. ХХ ст. було доведено нетотожність понять «педагогічна технологія» (під якою розумілася сукупність засобів і методів педагогічного процесу) і «технології в освіті» (що відповідало «технічним засобам навчання»).

Освітні технології відбивають загальну стратегію розвитку освіти, єдиного освітнього простору, їх призначення – прогнозування розвитку освіти, його конкретне проектування і планування, передбачення результатів, а також визначення відповідних цілям стандартів. Прикладами освітніх технологій можуть бути концепції освіти, освітні системи.

Навчальна технологія – поняття близьке, але не тотожне поняттю педагогічна технологія. Воно відбиває шлях освоєння конкретного навчального матеріалу (поняття) в межах відповідного навчального предмета, теми, питання. Наприклад, ігрова технологія, технологія проблемного навчання, інформаційні технології, дистанційне навчання, комп'ютерне навчання тощо.

Найбільш детальний опис кожного із понять розробила Т. Назарова, яка з'ясувала відмінності між ними, довела, що на кожному з них діє відповідна ієрархія цілей, завдань, змісту.

Вивчаючи означене питання, аспірантам варто розглянути змістовий взаємозв'язок цих понять (С. Вітвицька).

Необхідно зауважити, що наразі в педагогіці нараховується понад 300 визначень поняття «педагогічна технологія». Ми дотримуватимемося визначення, запропонованого В. Монаховим: **педагогічна технологія** – це продумана у всіх деталях модель педагогічної діяльності з проектування, організації та проведення

навчального процесу з безумовним забезпеченням комфортних умов для учнів та вчителя.

Типова класифікація педагогічних технологій: *модульно-рейтингова технологія; технологія проблемного і групового навчання; ігрові технології; модульно-контекстуальна технологія; інформаційні технології; технологія дистанційного навчання, кредитно-модульна технологія.*

2. Інтерактивне навчання. Структура та процес ділової гри

Однією з актуальних на сьогодні педагогічних технологій є *технологія інтерактивного навчання*. Інтерактивна модель навчання передбачає взаємодію тих, хто задіяний у навчально-виховному процесі, а також обов'язкову спільну діяльність студентів, оскільки саме через взаємодію (інтерацію) студент–студент, студент–викладач і відбувається процес взаємонавчання: передавання знань, формування умінь і навичок.

Інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність.

Інтерактивне навчання у вищій школі має такі особливості:

- 1) студент і викладач є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання;
- 2) інтерактивне навчання ефективно сприяє формуванню навичок і вмінь у спілкуванні, виробленню цінностей, створенню атмосфери співробітництва, взаємодії;
- 3) це навчання виявляє лідерські якості студентів і викладача, усуває домінування одного учасника навчального процесу над іншим та однієї думки над іншою.

Методи розвитку критичного мислення, що використовуються в процесі інтерактивного навчання: «мозкова атака», «кейс»-метод, метод «портфоліо», метод проєктів.

3. Ігрові технології у вищій школі

Характеризуючи ігрові технології насамперед необхідно зазначити, що гра – це вид діяльності в умовах ситуацій, спрямованих на відтворення і засвоєння суспільного досвіду, в якому складається, формується й удосконалюється самоуправління поведінкою. Ігрові технології сприяють засвоєнню знань, умінь і навичок, розвитку системи розумових дій, системи естетично-моральних якостей, системи дієво-практичної сфери і самокеруючих механізмів.

Класифікація ігрових технологій:

- *за цільовими орієнтаціями* (дидактичні, виховні, розвивальні, соціалізуючі);
- *за характером педагогічного процесу* (навчальні, тренінгові, контролюючі, пізнавальні, виховні, продуктивні, репродуктивні, творчі, профорієнтаційні, діагностичні тощо);
- *за ігровою методикою* (предметні, сюжетні, рольові, ділові, імітаційні, драматизації).

Основні етапи проведення ділової гри:

- етап підготовки;
- етап проведення;
- етап аналізу й узагальнення.

4. Методика використання інформаційних технологій навчання: дистанційне навчання; комп'ютерні засоби професійно-педагогічної комунікації

Останнім часом у вищій школі широко застосовуються інформаційні (комп'ютерні) технології навчання, що базуються на використанні спеціальних технічних інформаційних засобів (ЕОМ, аудіо, кіно, відео). Комп'ютерні технології спрямовані на підготовку особистості інформаційного суспільства; формування умінь працювати з інформацією; розвиток комунікативних здібностей; формування дослідницьких умінь та умінь вибору оптимальних рішень; забезпечення великим обсягом якісної інформації.

Дистанційна освіта здійснюється за допомогою засобів обміну навчальною інформацією на відстані (супутникове телебачення, радіо, комп'ютерний зв'язок тощо) і базується на принципі самостійного навчання студента. Дистанційне навчання є наслідком об'єктивного процесу інформатизації суспільства й освіти, воно являє собою найбільш перспективну, синтетичну, гуманістичну, інтегральну форму отримання освіти.

Характеризуючи дистанційне навчання, варто зауважити, що воно було започатковане ще у 1840 р. Ісааком Пітманом, який запропонував навчання через поштовий зв'язок для студентів Англії. У ХХ ст. розвиток цієї технології значною мірою був пов'язаний з рівнем розвитку обчислювальної техніки. Дистанційне навчання в Європі та США набуло особливого поширення у 70-х рр. ХХ ст. У січні 1987 р. для того, щоб прискорити й підтримати створення європейської мережі дистанційного навчання на вищому рівні, було засновано Європейську асоціацію університетів з дистанційним навчанням. Наразі в установах цієї асоціації зареєстровано близько 65 тис. студентів. В США діють спеціалізовані уні-

верситети дистанційної освіти, наприклад, Відкритий університет штату Фенікс, Британський відкритий університет, Каліфорнійський віртуальний університет тощо. Дистанційна освіта інтенсивно розвивається і в нашій країні. Зазначимо, що у липні 2000 р. наказом міністра освіти і науки України був створений Український центр дистанційної освіти (як структурний підрозділ НТУ «КП»), головною метою діяльності якого є створення системи дистанційної освіти в Україні.

Характерні риси дистанційного навчання: гнучкість; модульність; економічна ефективність; нова роль викладача; спеціалізований контроль якості освіти; використання спеціалізованих технологій і засобів навчання.

Тема 5. ОСНОВИ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

План

1. Сутність, мета і завдання процесу національного виховання студентської молоді у ВНЗ.
2. Принципи виховання.
3. Основні напрями, форми і методи виховної роботи зі студентами.
4. Роль та функції наставника студентської групи.

Ключові поняття: *виховання, ідеал виховання, принципи виховання, метод, куратор.*

1. Сутність, мета і завдання процесу національного виховання студентської молоді у ВНЗ

Виховання є складним, багатогранним і багатоаспектним процесом. У загальному плані під вихованням розуміють організований і цілеспрямований процес формування особистості. У більш широкому значенні **виховання** – це, по-перше, соціально і педагогічно організований процес створення оптимальних умов для формування людини як особистості; по-друге, це вплив вихователя на особистість вихованця з метою формування у нього бажаних соціально-психологічних, морально-духовних, культурних і фізичних якостей. Під **національним вихованням** розуміють створену впродовж віків самими народом систему поглядів, переконань, ідей, ідеалів, традицій, звичаїв, покликаних формувати світоглядну свідомість та ціннісні орієнтації молоді, сприяти засвоєнню нею соціального досвіду, надбань попередніх поколінь. Зауважимо, що національне виховання молоді – одне із провідних завдань сучасного ВНЗ.

Головна *мета* національного виховання полягає у набутті молодим поколінням соціального досвіду, успадкуванні духовних надбань українського народу, досягненні високої культури міжнаціональних взаємин, формуванні у молоді рис громадянина української держави, розвиненої духовності, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури.

Завдання національного виховання:

- формувати національну самосвідомість, любов до рідної землі, родини, свого народу, бажання працювати задля розквіту держави, готовності її захищати;
- виховувати повагу до Конституції, законодавства України, державної символіки формування правової культури;
- забезпечувати єдність поколінь, виховувати повагу до батьків, рідного народу;
- формувати високу мовну культуру, сприяти оволодінню українською мовою:
- виховувати духовну культуру особистості та створювати умови для вільного формування її світоглядних позицій;
- утверджувати принципи загальнолюдської моралі: правди, справедливості, патріотизму, доброти, толерантності тощо;
- культивувати найкращі риси української ментальності – працелюбність, індивідуальну свободу, глибокий зв'язок із природою, гостинність тощо;
- виховувати шанобливе ставлення до рідної мови, культури, традицій;
- забезпечувати повноцінний розвиток молоді, охорону і зміцнення її фізичного, психічного та духовного здоров'я;
- формувати соціальну активність особистості через залучення вихованців у процес державотворення, реформування суспільних відносин;
- розвивати індивідуальні здібності й таланти молоді, забезпечувати умови для соціалізації, формування наукового світогляду;
- формувати високу етику міжнаціональних стосунків тощо.

Обов'язковою умовою національного виховання є наявність чітко визначених виховних орієнтирів, які можна назвати виховним ідеалом. Найбільш широко ідеал українського виховання розкрито у фундаментальній праці довго замовчуваного вітчизняного педагога Г. Ващенка «Виховний ідеал».

Сучасний український *ідеал виховання* – всебічно, гармонійно розвинена особистість, національно свідома й соціально активна людина, наділена глибокою громадянською відповідальністю, здоровими інтелектуально-творчими, фізичними і духовними якостями, громадянськими і патріотичними почуттями, здатна до неперервного розвитку і вдосконалення.

2. Принципи виховання

Принципи виховання – основні педагогічні положення, що слугують керівними нормами для науково-педагогічного працівника як вихователя.

У принципах виховання сконцентровано й узагальнено багаторічний досвід виховання людей і результати його наукових досліджень. Так само, як і принципи навчання, принципи виховання об'єктивні за змістом, але суб'єктивні за формою.

Тому знання вимог принципів виховання, закономірностей виховного процесу, які вони відображають, дає змогу педагогові-керівнику свідомо і творчо розв'язувати завдання виховання студентів, систематизувати й упорядкувати свою діяльність, здійснювати її педагогічно обґрунтовано і впевнено досягати поставленої мети виховання. Дотримання принципів виховання дає змогу прогнозувати розвиток виховного процесу у вищому навчальному закладі.

Водночас, принципи виховання – не догма, а їхні вимоги – не перелік інструктивних указівок. Це своєрідний компас, керівництво до дії для педагога-вихователя. Вони передбачають творчість у роботі з різними категоріями молоді (студенти, слухачі), дають змогу враховувати особливості цієї роботи в кожній конкретній ситуації.

Для поділу принципів на групи важливо правильно їх розуміти. Групи принципів змістового характеру дають можливість відповісти на запитання, що робити у виховній роботі. Організаційні принципи засвідчують, як здійснюють виховання. Принципи керівництва вихованням указують на роль і місце суб'єктів виховного процесу.

Зміст виховання детермінують такі принципи: конкретна соціально ціннісна спрямованість і цілеспрямованість виховання; відповідність змісту характеру завдань і потреб студентів; гармонійність складових змістового виховання – державного, патріотичного, професійного, морального, правового, фізичного, екологічного, естетичного; взаємодія і взаємини в колективі тощо.

Організують виховання відповідно до вимог таких принципів: виховання в процесі праці і повсякденного життя; виховання в колективі й за допомогою колективу; суб'єкт-суб'єктний характер виховних взаємин, реалізованих на правовій основі; опора на позитивне в особистості та колективі; повнота охоплення вихованням усіх суб'єктів навчально-виховного процесу праці і сфер їхнього функціонування; активність, системність і конкретність виховних заходів; поєднання комплексного, диференційованого та індивідуального підходів у виховній діяльності; єдність, узгодженість і спадковість виховних впливів; оптимізація виховного процесу тощо.

У керівництві вихованням враховують вимоги принципів: правову домінантність керівника у виховній діяльності; активність і адекватність управлінсько-

виховних рішень завданням та обставинам; обґрунтоване поєднання групових та індивідуальних форм управлінсько-виховного впливу; позитивно-мотиваційну спрямованість управлінсько-виховного впливу; стимулювання професійної діяльності та іншої соціально ціннісної активності студентів і колективів; урахування у виховній роботі індивідуальних особливостей усіх категорій студентської молоді; обґрунтоване поєднання заходів виховного впливу з переконанням і примусом, особистим прикладом і самовпливом, заохоченням і вправами, повагою та вимогливістю до них тощо.

Принципи виховання визначають провідні педагогічні положення, які передбачають використання сучасних методів, форм і визначення змісту виховного процесу, їхньою основою є педагогічні закономірності.

Розглянемо сутність і вимоги основних принципів виховання.

Принцип народності передбачає єдність загальнолюдських і національних цінностей; забезпечення національної спрямованості виховання; оволодіння духовними багатствами свого народу: мовою, традиціями, звичаями, національно-етнічною культурою; шанобливе ставлення до національних надбань тих народів, які мешкають в Україні.

Принцип цілеспрямованості, сутність якого – у підпорядкованості всієї виховної роботи загальній меті та ідеалам виховання у ВНЗ України, їх усвідомленні та сприйнятті вихователями і вихованцями, неприйняттю стихійності у вихованні, наявності перспективи у виховній роботі. Мета виховання безпосередньо торкається всіх компонентів виховного процесу, визначає зміст усіх його складових і підсистем. Вона також зумовлює принципи, зміст, організацію, методи, форми та методика виховання.

Принцип демократичності потребує подолання авторитарного стилю виховання; забезпечення співпраці науково-педагогічного працівника і студентів; врахування думки колективу й кожної особистості; виховання особистості як вищої природної та соціальної цінності; формування колективу на засадах доброї волі і прагнень його членів; загалом формування вільної особистості.

Принцип природовідповідності спрямований на врахування багатогранної природи студента, особливостей його анатомо-фізіологічного і психічного розвитку.

Принцип гуманізації передбачає створення оптимальних умов для інтелектуального і соціального розвитку кожного студента; виявлення глибокої поваги до людини; визнання природного права кожної особистості на свободу, соціальний захист і розвиток здібностей та вияв індивідуальності, на самореалізацію фізичних, психічних і соціальних потенцій, на створення соціально-психічного фільтра проти руйнівних впливів негативних чинників навколишнього природного і соціального середовища; виховання в молоді почуттів гуманізму, милосердя, доброчинності.

Принцип неперервності впливає з того, що виховання є багатограним і багатофакторним процесом, який не обмежується ні часовими, ні віковими рамками, виховання починається з народження і триває впродовж усього життя. Соціальне і природне середовище, діяльність особистості так чи інакше впливають на формування певних якостей у процесі навчання, важливий чинник виховання і через зміст навчального матеріалу, і через організацію діяльності.

Принцип індивідуалізації та диференціації вимагає враховувати у навчально-виховному процесі індивідуальні особливості фізичного, психічного і соціального розвитку особистості студента; застосування засобів впливу на студента, зважаючи на його індивідуальні фізичні й соціально-психічні властивості; моделювання на основі індивідуальних потенцій групових та індивідуальних програм розвитку, стимулювання фізично-оздоровчої, предметно-практичної, навчально-пізнавальної, соціально-комунікативної та орієнтаційно-оцінної діяльності студентів.

Принцип єдності виховання і життєдіяльності виявляється в тому, що процес виховання – не відокремлена сфера діяльності інших людей, він є цілісною системою організації життєдіяльності дітей і дорослих у сім'ї, школі, на виробництві, у соціально-природному середовищі; кожен компонент такої діяльності відповідним чином впливає на формування певних якостей особистості; організовуючи будь-який вид діяльності, необхідно дбати, щоб вона містила виховний потенціал.

Принцип етнізації передбачає наповнення виховання національним змістом, спрямованим на формування національної свідомості, гідності, характеру, почуттів тощо; вивчення традицій, звичаїв, обрядів свого народу. Цей принцип забезпечує умови для відчуття етнічної причетності до свого народу, його культури, формування рис національної ментальності; для виховання в молоді почуття соціальної відповідальності за збереження, примноження і розвиток етнічної культури.

Принцип послідовності й систематичності вимагає забезпечувати певний вплив на особистість студента з урахуванням його вікових можливостей і розвитку, поступово розширювати систему вимог до діяльності.

Принцип культуровідповідності передбачає невід'ємний зв'язок виховання з культурними надбаннями людства і, зокрема, свого народу: насамперед знання загальнолюдських багатств у царині культури, особливостей розвитку та становлення національної культури і її взаємозв'язку із загальнолюдською, знання історії свого народу, а також забезпечення духовної єдності та спадкоємності поколінь.

Принцип суспільної спрямованості, сутність якого – використовувати у виховній роботі найкращі традиції виховання українського народу, систематично

ознайомлювати студентів із суспільно-політичними подіями у країні та світі, залучати їх до активної участі в суспільному житті факультету, навчального закладу, держави загалом. Виховання студентів повинно мати суспільний характер і відповідати узагальненому взірцю суспільного ідеалу.

Система принципів перебуває в постійному розвитку й удосконалюється і щодо докладнішого й глибшого розкриття вимог кожного з них, і в напрямі пошуку нових принципів виховання, зумовлених потребами педагогічної практики, передовим досвідом виховної роботи.

3. Основні напрями, форми і методи виховної роботи зі студентами

До основних напрямів виховної роботи у ЗВО можна віднести:

- формування наукового світогляду;
- громадянське і патріотичне виховання;
- правове виховання;
- художньо-естетичне;
- моральне; трудове;
- фізичне;
- екологічне виховання.

Напрями виховної роботи реалізуються у певних формах. Форми її організації у вищому навчальному закладі можуть бути масові, групові та індивідуальні. Провідною формою діяльності, яка забезпечує виховання особистості студента, є різні види навчальних занять. Втім, не варто применшувати значення таких позааудиторних форм виховання, як діяльність наукових гуртків; творчих студій; конференцій; студентських дискусійних клубів; клубів за інтересами; конкурси; зустрічі з письменниками; художниками, акторами; екскурсії; походи; студентський театр тощо. Важливо, щоб подібні заходи мали надійне морально-духовне й естетичне підґрунтя, базувалися на засадах загальнолюдської і національної культури.

Метод – шлях досягнення мети. Стосовно студентської практики методи виховання – конкретні шляхи впливу на свідомість, почуття, волю, поведінку школярів з метою розв'язання педагогічних завдань у процесі спільної діяльності науково-педагогічних працівників і студентів.

Проблема вибору методів виховання надзвичайно складна. Не існує універсального чи універсальних методів виховання. Але їх удосконалення – необхідна умова будь-якого процесу виховання, і кожен науково-педагогічний працівник, у міру своїх сил і можливостей, вносить у розроблення загальних методів свої доповнення і зміни, що відповідають конкретним умовам виховного процесу. Такі часткові удосконалення методів називають прийомами виховання.

Прийом виховання – частина загального методу, окрема дія (вплив), конкретне поліпшення.

Однією з найпоширеніших є класифікація методів виховання В. Сластьоніна, згідно з якою розрізняють такі групи методів:

- методи формування свідомості особистості: бесіди, лекції, дискусії, переконання, навіювання, приклад;
- методи організації діяльності, спілкування, формування позитивного досвіду суспільної поведінки: привчання, педагогічна вимога, громадська думка, довіра, тренування, створення виховних позицій, прогнозування;
- методи стимулювання діяльності й поведінки: гра, змагання, заохочення, покарання;
- методи самовиховання: самопізнання, самооцінка, саморегуляція.

4. Роль та функції наставника студентської групи

Реалізація виховної роботи у студентських групах здійснюється через інститут кураторів (вихователів, порадників). Куратор призначається деканом факультету, а також з урахуванням побажань самих студентів. Людина, що обіймає цю посаду, має відповідати певним вимогам: бути провідним спеціалістом, досвідченим педагогом. Строк перебування на посаді куратора – один навчальний рік, хоча термін дії наказу може щорічно продовжуватися.

Діяльність куратора академічної групи здійснюється на підставі Статуту вищого навчального закладу, Концепції виховної роботи з урахуванням особливостей і традицій ЗВО. Зміст його діяльності визначається такими основними документами: Законом України «Про освіту», Концепцією виховання дітей та молоді у національній системі освіти, Національною стратегією розвитку освіти в Україні на період до 2021 р., відповідними інструктивно-методичними документами Міністерства освіти і науки України, а також положеннями, розробленими структурними ланками ЗВО.

Результати діяльності куратора обговорюються систематично на засіданні кафедр, радах факультетів, ректоратів та вченій раді згідно з планом роботи вищого навчального закладу.

Висвітлюючи це питання, аспіранти мають охарактеризувати основні функції куратора академічної групи:

- аналітичну,
- комунікативну,
- організаторську,
- соціальну.

Основні критерії ефективності роботи куратора: рівень вихованості майбутніх спеціалістів; активність, згуртованість групи, суспільно-корисний характер

її діяльності; стабільний режим роботи академічної групи, відсутність серйозних випадків порушень трудової та навчальної дисципліни студентами; позитивна мотивація навчально-виховної діяльності студентів; мікроклімат у групі, що сприяє самореалізації особистості кожного студента; участь групи у загально-університетських заходах тощо.

Тема 6. СПЕЦИФІКА ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

План

1. Особливості діяльності викладача ЗВО.
2. Педагогічна майстерність і педагогічна техніка.
3. Педагогічне спілкування у ЗВО.
4. Мовна культура у науковому і навчальному спілкуванні викладача.

Ключові поняття: *праця викладача, педагогічна майстерність, педагогічна техніка, педагогічне спілкування, стилі педагогічного спілкування, мовна культура.*

1. Особливості діяльності викладача ЗВО

Одним із важливих питань педагогіки вищої школи є з'ясування ролі і специфіки діяльності викладача ЗВО. Викладач ЗВО – одна з найбільш творчих і складних професій, вона споріднена з працею письменника, режисера і постановника, актора, педагога, психолога та науковця. Викладач ЗВО виконує важливі суспільні функції (організаторську, інформаційну, трансформаційну, орієнтовно-регулятивну, мобілізуючу). Водночас педагог завжди має відповідати певним вимогам:

- висока професійна компетентність;
- педагогічна компетентність;
- соціально-економічна компетентність;
- комунікативна компетентність;
- високий рівень загальної культури.

Праця викладача – це висококваліфікована розумова праця щодо підготовки й виховання кадрів спеціалістів вищої кваліфікації з усіх галузей народного господарства, інтелектуальної еліти суспільства, української інтелігенції.

Діяльність викладача складається більше як із 40 видів робіт, які можна об'єднати у такі напрями: а) *навчально-педагогічна діяльність*, б) *навчально-методична діяльність*, в) *організаційно-методична робота*, г) *ї науково-дослідна робота*, д) *виховна робота*.

2. Педагогічна майстерність і педагогічна техніка

Сучасний викладач вищої школи має володіти високою загальною й педагогічною культурою, бути довершеним професіоналом. Професіоналізм людини в будь-якій сфері діяльності багато в чому залежить від рівня сформованості майстерності. Отже, запорукою професіоналізму викладача є володіння *педагогічною майстерністю*. Останню можна визначити як досконале, творче виконання педагогами своїх професійних функцій на рівні мистецтва, в результаті чого створюються оптимальні соціально-психологічні умови для становлення особистості вихованця, забезпечення його інтелектуального та морально-духовного розвитку. Педагогічну майстерність в жодному разі не можна ототожнювати з якимось особливим даром чи вродженими якостями людини. Педагогічна майстерність виробляється в процесі наполегливої праці і досвіду. Цю думку вдало розвинув А. Макаренко, коли зауважував, що «майстерність вихователя не є якимось особливим мистецтвом, що вимагає таланту, але це спеціальність, якої треба навчитись, як треба навчити лікаря його майстерності, як треба навчити музиканта».

У структурі педагогічної майстерності виділяють такі компоненти: *морально-духовні вартості, професійні знання, соціально-педагогічні якості, психолого-педагогічні уміння, педагогічну техніку*.

Результат педагогічної діяльності залежить від педагогічної техніки. Саме поняття «техніка» походить з гр. *technikos* – вправний, і означає сукупність прийомів та пристосувань. Під *педагогічною технікою* розуміють систему вмінь та особливостей поведінки педагога, що дає змогу використовувати власний психофізичний апарат для досягнення ефективних педагогічних результатів. Основними компонентами педагогічної техніки є вміння:

- спілкуватися вербально (культура і техніка мовлення);
- спілкуватися невербально (міміка, пантоміміка, зовнішній вигляд);
- керувати своїм психофізичним станом (дихання, напруження м'язів, емоції, увага, уява, спостережливість).

Водночас варто зазначити, що викладачі у своїй роботі зорієнтовані на досягнення бажаних педагогічних результатів, але при цьому дуже часто витрачають свої психофізичні сили, час та здоров'я неоптимально. Тому для вдосконалення педагогічної техніки науковці почали використовувати здобутки *психоніміки* (науки про психічний вплив людей одна на одну і на саму себе та мистецтво керувати цим впливом). Внаслідок виникло поняття «психонімічна техніка», роль якої в професійній діяльності педагога необхідно з'ясувати.

3. Педагогічне спілкування у ЗВО

Педагогічне спілкування – це система прийомів органічної соціально-психологічної взаємодії педагога і вихованців, змістом якої є обмін інформацією, пізнання один одного, організація діяльності і стимулювання діяльності вихованців, організація і корекція взаємин у колективі вихованців, обмін ролями, співпереживання і створення умов для самоствердження особистості вихованця. Зверніть увагу, що педагогічно грамотне спілкування знімає у вихованців негативну емоційну напругу (невпевненість, страх); воно має викликати радість, бажання спільної діяльності.

Серед викладачів виділяють притаманні їм **рівні спілкування**: *примітивний, маніпулятивний, стандартизований, діловий, особистісний*.

Заслуговує на увагу і вивчення такого питання, як **стилі педагогічного спілкування**. В педагогіці є кілька класифікацій стилів педагогічного спілкування. Традиційно розрізняють авторитарний, демократичний, ліберальний і формальний стилі. Російський психолог В. Кан-Калик виділив такі стилі: спілкування на основі високих професійних настанов педагога, спілкування на основі дружнього ставлення, спілкування-дистанція, спілкування-загравання. М. Тален в основу класифікації стилів поклав вибір педагогом певної ролі, причому з власних потреб, а не з потреб учнів. Це стилі: «Сократа», «Керівника групової дискусії», «Майстра», «Генерала», «Менеджера», «Тренера», «Гіда».

Необхідно наголосити, що під час спілкування роль невербальних параметрів (зовнішній вигляд, фігура, постава, типовий вираз обличчя, одяг, аксесуари, зачіска, міміка, пантоміміка, дистанція між співрозмовниками, тембр, висота, гучність голосу тощо) значно більша, ніж вербальних. Доцільно особливу увагу звернути на такі параметри, як міміка і пантоміміка, типові пантомімічні пози («закрита», «справжня увага», «симуляція уваги», «напруженість», «невпевненість, тривожність, хвилювання», «ворожість» тощо).

Основні **види спілкування**: *емпатичне, директивне, принизливо-поступливе, захисно агресивне*.

4. Мовна культура у науковому і навчальному спілкуванні викладача

Розглядаючи третє питання, необхідно підкреслити, що мовна культура є однією з важливих характеристик діяльності сучасного викладача, оскільки саме в процесі мовного спілкування відбувається взаємодія педагога й учнів. **Мова** – найважливіший засіб спілкування педагога зі студентами, головний інструмент його праці. За допомогою мови викладач безпосередньо впливає на свідомість і поведінку студентів.

Мова виявляє себе в конкретних актах мовлення, тобто у процесах висловлювання думок. У педагогіці розрізняють *монологічне* (розповідь, лекція, коментар) та *діалогічне* (бесіди, диспути) мовлення.

Критеріями мовної культури викладача ЗВО є правильна вимова, вільне, невимушене оперування словом, відмова від вульгаризмів, провінціалізмів, архаїзмів, слів-паразитів, зайвих іншомовних слів, наголошування на головних думках, фонетична виразність, інтонаційна розмаїтість, чітка дикція, розмірений темп мовлення, правильне використання логічних наголосів та психологічних пауз, взаємовідповідність між змістом і тоном, між словами, жестами та мімікою.

Практичне заняття 1. «Сучасні тренди в освіті: «за» і «проти»
(заняття можна провести у формі «круглого столу», дебатів, дискусії тощо)

Література:

1. Андрущенко В. П. Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: Досвід соціально-філософського аналізу. К. : ТОВ «Атлант ЮЕмСі», 2005. 498 с.
2. Берека В. Є., Щоробура І. М. Актуальні проблеми управління освітою. Хмельницький : Вид-во ХГПА, 2006. 147 с.
3. Вульфсон Б. Л. Мировое образовательное пространство на рубеже веков. М. : Изд-во Моск. Психол.-социал. ин-та, 2006. 235 с.
4. Гуманітарна політика Української держави в новітній період: моногр. / за ред. С. І. Здіюрука. К. : НІСД, 2006. 403 с.
5. Дзвінчук Д. І. Освіта в історико-філософському вимірі: тенденції розвитку та управління: моногр. К. : ЗАТ «Нічлава», 2006. 378 с.
6. Канаев Н. М. Глобализация и высшее образование. Взгляд из ЮНЕСКО. *Философия образования*. 2005. № 1(12). С. 26–31.
7. Кремень В. Г. Освіта в контексті сучасних соціокультурних змін. *Філософія освіти: наук. часопис*. 2008. № 1–2 (7). С. 15–21.
8. Кремень В. Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспектив). К. : Грамота, 2003. 216 с.
9. Макбурни Г. Глобализация как политическая парадигма высшего образования сегодня. *Высшее образование сегодня*. 2001. № 1. С. 46–55.
10. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої школи: курс лекцій. Модульне навчання. К.: УСДО, 1993.
2. Бабич М. Д. Основи культури мовлення. Львів, 1990.
3. Барбіна Є. С. Формування педагогічної майстерності в системі безперервної педагогічної освіти. К., 1998.
4. Богданова І. М. Педагогічна інноватика: навч. посіб. Одеса: ТЕС, 2000.
5. Васянович Г. Педагогічна етика: навчально-методичний посібник. Львів, 2005.
6. Ващенко Г. Виховний ідеал. Полтава, 1994.
7. Ващенко Г. Загальні методи навчання: підручник для педагогів. К., 1997.
8. Закон України «Про вищу освіту» від 1.07.2014 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
9. Кузьмінський А. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. К.: Знання, 2005.
10. Освітні інноваційні технології у процесі викладання навчальних дисциплін / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир, 2004.
11. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>
12. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / за ред. З. Курлянд. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2005.
13. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / І. О. Бартенєва та ін. Одеса: ПДПУ імені К. Д. Ушинського, 2002.
14. Педагогічна майстерність / за ред. І. А. Зязюна. К.: Вища школа, 1997.
15. Педагогічна майстерність: Хрестоматія: навч. посіб. / упоряд.: І. А. Зязюн, Н. Г. Базилевич, Т. Г. Дмитренко та ін.; за ред. І. А. Зязюна. К.: Вища школа, 2006.
16. Підласий І., Підласий А. Педагогічні інновації. *Рідна школа*. 1998. № 12.
17. Тищенко В. М. Викладач вищої школи: феномен професії: монографія. Львів: Сполом, 2006.
18. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / М. М. Фіцула. К.: Академвидав, 2006.
19. Чернілевський Д. В., Томчук М. І. Педагогіка і психологія вищої школи: навч. посіб. Вінниця, 2006.
20. Шуневич Б. І. Теоретичні основи дистанційного навчання: навч. посіб. Львів, 2006.

Навчальне видання

Мартинець Лілія Асхатівна

ПЕДАГОГІКА ВИЩОЇ ШКОЛИ

Опорний конспект лекцій

Редактор
Технічний редактор

І. М. Колесникова
Т. О. Важеніна

Підписано до друку 26.12.2019
Формат 60 x 84/16. Папір офсетний.
Друк – цифровий. Умовн. друк. арк. 2,32
Тираж 15 прим. Зам. 136

Донецький національний університет імені Василя Стуса
21021, м. Вінниця, 600-річчя, 21
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру
серія ДК № 5945 від 15.01.2018